

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Trakten är ett gammalt herrgårdslandskap och i närheten ligger Krusenbergs med flera herrgårdar. Kyrkan ligger vid den gamla landsvägen mellan Uppsala och Stockholm, väl synlig på en mindre höjd i det öppna odlingslandskapet. Närmast norr om kyrkogården ligger den f.d. kyrkskolan i en faluröd byggnad som fick sitt nuvarande utseende vid en om- och tillbyggnad 1910, samma år som kyrkan restaurerades.

2.2 Kyrkan

Alsike kyrka består av ett långhus med smalare, rakslutet kor i öster. Den har korsarmar i norr och söder, torn i väster, vapenhus i söder och sakristia i norr. Kyrkan byggdes i slutet av 1200-talet som en salkyrka i tegel, under inflytande av de näraliggande tegelkyrkorna i Skokloster och Sigtuna. Sakristian i norr och vapenhuset i söder byggdes till tidigt. Tornet i väster är senmedeltida. Kyrkans nuvarande karaktär är resultatet av stora ombyggnader dels under 1700-talet men framför allt 1859-60. År 1799 tillkom den nuvarande klassicistiska tornlanterninen. 1859-60 byggdes korsarmarna i norr och söder och koret förlängdes åt öster. Pga av dåliga grundförhållanden, vilket resulterade i stora sprickor i murarna, revs de senmedeltida valven redan under 1600-talet och ersattes med nya valv. Dessa valv ersattes i sin tur med nya ribblösa kryssvalv på 1760-talet, av samma orsak som tidigare. Korsarmarna välvdes sedan med kryssvalv i samma stil.

Kyrkan har spritputsad sockel och slätputsade, vitkalkade fasader. På långhusets fasad mot norr, väster om korsarmen, togs det ursprungliga tegelmurverket fram vid restaureringen 1910-11. Kyrkans takfall är täckta med tjärade takspån utom sakristian vars pulpettak är täckt med falsad skivplåt. Vapenhuset i söder har också ett flackt pulpettak som är papptäckt. Tornet har stora ljudluckor till klockvåningen och kröns av en lanternin med spånklädd huv på vilken står ett plåtklätt kors på ett klot.

Tornets bottenvåning har en brädklädd port. Vapenhusets ingång har en plåtklädd, svartmålad dörr. Kyrkan har rundbågiga, blyspröjsade fönsterbågar målade i brunt. Vapenhuset förändrades mycket år 1860 då det fick sitt nuvarande flacka tak och invändiga brädtak. Vid 1910-11 års restaurering avdelades en del av vapenhuset för den nya värmepannan. Det var ett varmluftssystem som installerades med inblås till södra korsarmen genom ett järngaller som fortfarande finns kvar.

Alsike kyrkas interiör präglas i hög grad av den restaurering som genomfördes 1910-11 efter förslag av arkitekten och antikvarien Sigurd Curman, vars insatser under det tidiga 1900-talet var viktiga för genombrottet för en helt ny restaureringsdoktrin i Sverige. Den innebar ett vetenskapligt och antikvariskt förhållningssätt till äldre tiders bidrag till en byggnads historia. Samtidigt var Curman inte främmande för att komplettera äldre målningar med nya målningar för att på så sätt skapa en sammanhållen helhet som gav rummet nya dimensioner. Detta var vad som gjordes i Alsike kyrka. Till sin hjälp hade han dekorationsmålaren Filip Månsson som kompletterade, men också respekterade, de äldre målningsresterna med nya målningsdekorationer i tidens nationalromantiska stil. Resultatet blev en väl sammanhållen helhet med stora konstnärliga och stämningsmässiga värden. Curman lät även måla om den slutna bänkinredningen från 1860 i långhus och korsarmar. Den målades i en marmoreringliknande teknik på dörrar och fyllningar i olika blå nyanser med mörkt blå ramverk och sittbänkar.

I väster finns en orgelläktare med en orgel från 1860. Vid Curmans restaurering flyttades orgeln bakåt och läktaren förminskades. Läktarbarriären är målad i grått och försedd med förgyllda ornament. Taket under läktaren dekorationsmålades av Filip Månsson. Predikstolen från 1860 är placerad öster om korsmitten på norra sidan. På norra korväggen finns de bäst bevarade medeltidsmålningarna, vilka annars är fragmentariskt bevarade. Korets förlängning mot öster har ett fönster med glasmålningar av konstnären Gunnar Hallström. Altaret nymurades 1910 och putsades och dekormålades. Hela den invändiga målningsdekorationen når sin höjdpunkt i korutbyggnaden och dess valv med ett heltäckande målerisom är rikligt ornamenterat. Blått, rött, svart och gult dominerar. Altarringen avgränsar korutbyggnaden och är målad i harmoni med den övriga inredningen.

Omkring år 2000 skedde de senaste större förändringarna i kyrkan. Korsarmarna byggdes om efter förslag av arkitekt Uno Söderberg, Stockholm. Den fasta bänkinredningen i korsarmarna togs bort. På så vis gavs plats för ett mindre kapell i södra korsarmen som försågs med ett flyttbart altare och nya väggfasta bänkar. I norra korsarmen gjordes ett skåp för liggande textilförvaring. Där finns också två medeltida skulpturer placerade på träkonsoler. Det är en madonna och en helig biskop som år 2003 återplacerades i kyrkan efter att ha varit deponerade på Statens historiska museum. I norra korsarmen finns även en oljemålning föreställande korsnedtagningen. Den härrör från 1700-talet och dess konstnär är okänd. I södra korsarmen hänger ett medeltida krucifix med ett nytillverkat kors. I samband med ombyggnaden försågs korsarmarna med nya kalkstensgolv. Även golvet i långhus och kor är täckt med kalkstensplattor, medan bänkkvarteren har brädgolv.

Kyrkan har flera ålderdomliga ljuskronor från 1600-talet och även ljusplåtar, ljusarmar och ljusstakar från 1600-talet. I sakristian förvaras ett litet, norditalienskt krucifix från ca 1600 som tidigare stod på altaret. Det skänktes till kyrkan 1911 och har ett kors av svartbetsat trä med inläggningar av ebenholtz och sköldpadd. Kristusbilden är gjuten i silver. Sakristian är försedd med en trädörr som är klädd med smidda järnplåtar. Golvet täcks av lackade bräder. Sakristian är välvd med ett tunnvalv.

2.3 Kyrkogården

Alsike kyrkogård omges av en kallmurad gråstensmur med trädkrans av i huvudsak stora, gamla lövträd. Största delen av kyrkogården ligger söder om kyrkan. Ingången i nordöstra hörnet är försedd med putsade grindstolpar och smidesgrindar. Grindstolparna är sannolikt från 1800-talets början. Kyrkogården hade i äldre tid en spåntäckt bogårdsmur med stigluckor som revs under 1700-talet. Där fanns även en klockstapel som revs efter det att klockorna år 1799 flyttats in i det då ombyggda kyrktornet. Kyrkogården synes vara utvidgad åt öster vilket en stödmur och några gamla lövträd, som kan vara rester av en äldre trädkrans, vittnar om. Kyrkogårdsgångarna är grustäckta. Gravkvarteren är till större delen täckta av gräs. Det finns ett flertal äldre grusgravar med stenramar utspridda över hela kyrkogården. Av äldre gravar bör den Cederströmska graven på västra delen av kyrkogården nämnas på grund av sin anslående utformning. Den är omgiven av järnstaket och fyra stora lövträd. Till vänster om ingången till vapenhuset står en runsten som påträffades vid grundförstärkningsarbetena 1947-48.

2.4 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Alsike kyrka och kyrkogård utgör en ålderdomlig kulturmiljö till synes opåverkad av senare tiders förändringar. Kyrkogården med sin stenmur och krans av stora, gamla lövträd utgör en miljö med stora upplevelsemässiga och kulturhistoriska värden.

Alsike kyrka är en av de få medeltida sockenkyrkor i Uppland som uppfördes i tegel. Idag präglas den av de stora ombyggnaderna år 1799, då tornlanterninen byggdes, och 1859-60, då korsarmarna byggdes till. Invändigt präglas kyrkan av 1800-talets stora ombyggnad, men framför allt av den restaurering som genomfördes 1910-11 under ledning av arkitekten och antikvarien Sigurd Curman. Hans restaureringar har haft stor betydelse för svensk restaureringskonst under hela 1900-talet. Alsike kyrkas interiör har därför ett mycket högt arkitekturhistoriskt värde. I Alsike åstadkom han i samarbete med dekorationsmålaren Filip Månsson en sammanhållen helhet av hög arkitektonisk kvalitet och ett kyrkorum med stora stämningmässiga värden.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkogårdens element såsom stenmuren, grindstolparna, trädkransen, grusgångarna och de äldre gravvårdarna har ett stort miljöskapande värde. Med äldre gravvårdar avses de som är från 1900-talets början eller äldre.
- Alsike kyrka är byggnadshistoriskt intressant som en av de få medeltida sockenkyrkor i Uppland som uppfördes i tegel.
- Den framtagna tegelfasaden på långhusets norra sida visar en del av kyrkans ursprungliga exteriör och har ett stort byggnadshistoriskt värde.
- Kyrkans interiör präglas av den restaurering som gjordes 1910-11 efter förslag av Sigurd Curman. Interiören har ett mycket högt arkitekturhistoriskt värde och äger även stora stämningmässiga värden.
- Den fasta inredningen i form av bänkar, läktare, orgel, predikstol, altare och altarring tillsammans med den målade dekoren och de bevarade medeltidsmålningarna och skulpturerna, bildar en sammanhållen helhet. Detta gör att ingen av dessa delar kan tas bort utan att rummets kulturhistoriska och konstnärliga värden skadas.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Asplund, Carl och Curman, Sigurd, *Alsike kyrka, i: Erlinghundra härad. Sveriges kyrkor volym 1. Uppland IV:1*, Uppsala 1912. (Svk)

Bonnier, Ann Catherine, *Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250-1350*, Uppsala 1987.

Kilström, Bengt Ingmar och Estham, Inger, *Alsike kyrka, Upplands kyrkor 146*, Uppsala 1971.

Uppland, landskapets kyrkor. Forskningsprojektet sockenkyrkorna, Stockholm 2004.

Upplandsmuseets arkiv (UM)

Karaktiseringen är utförd av Johan Dellbeck i maj 2006